

Управління культури Волинської
облдержадміністрації
Волинський краєзнавчий музей

Сергій Лис

**Волинь
в Українській революції 1917–1921 років:
передумови, перебіг подій, наслідки**

Науково-методичні матеріали

м. Луцьк, 2017

УДК 94(477.82)''1917/1921''
ББК 63.3 (4 УКР – 4 ВОЛ) 61
Л 63

Лис С. Волинь в Українській революції 1917–1921 років: передумови, перебіг подій, наслідки. Науково-методичні матеріали. – Луцьк, 2017. – 28 с.

У виданні висвітлено внесок Волині в Українську революцію 1917–1921 років. Викладено історію становлення в роки революції нових українських органів влади на Волині загалом і у місті Луцьку зокрема. Подано перелік тих волинських міст, які у 1918–1919 роках виконували функцію тимчасових столиць УНР. Простежується зміна територіально-адміністративних утворень із назвою Волинь при різних владах і дається визначення історичному поняттю Великої Волині, яке побутувало 100 років тому. Розповідається про українські військові формації, які постали саме на Волині, висвітлюється історія їх участі в оборонній війни Армії УНР проти російської Червоної Армії і Війська Польського. Представлені фотографії волинянин, які приймали активну участь у розбудові УНР і Української Держави П. Скоропадського.

Видання розраховане як для науковців, викладачів історії, музейних працівників і краєзнавців, так і для широкого загалу читачів.

Друкується згідно рішення науково-методичної ради Волинського краєзнавчого музею (протокол № 03 від 28.03.2017 р.).

Рецензент: Дем'янюк Олександр, доктор історичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та моніторингу якості освіти Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти.

Редактор: Надія Гуменюк, Заслужений журналіст України, член Національної спілки письменників України.

Відповідальний за випуск: Анатолій Силук.

Матеріали надруковані в авторській редакції.

Видання здійснене в рамках Регіональної програми розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини у Волинській області на 2016-2020 роки.

© Волинський краєзнавчий музей, 2017
Лис С., 2017

Волинь в Українській революції 1917–1921 років: передумови, перебіг подій, наслідки

Українська революція 1917–1921 років – одна з найважливіших сторінок історії новітньої доби. Хоча й не було досягнуто її головної мети – здобуття незалежності України, та саме вона спричинила всенародне національно-культурне відродження. Від 1917 року боротьба українського народу за визволення не припинялася аж до здобуття незалежності України у 1991 році.

Безпосередньою передумовою революції стала Перша світова війна. Напередодні неї, у 1914 році, на території сучасної Волинської області існували Луцький, Володимир-Волинський і Ковельський повіти, які адміністративно входили до Волинської губернії Російської імперії з центром у Житомирі. Для кращого уявлення меж губернії, зазначу, що вона охоплювала більшу частину теренів сучасних Волинської, Рівненської, Житомирської та північ Тернопільської і Хмельницької областей. Що ж до історичної Великої Волині (Волинської губернії разом із Забужжям і північним Поліссям), то її територія у 1914 році складала 122,286 км², а населення становило 6,600,000 млн.: українці – 4,440,400 млн. (67,27%), євреї – 978,160 тис. (14,82%), поляки – 581,340 тис. (8,81%), усі інші – 600,100 тис. (9,10%) [28, 61].

У Першій світовій війні Російська та Австро-Угорська імперії входили до ворогуючих таборів: Галичина, Закарпаття і Буковина були в складі Австро-Угорщини, а решта українських земель належали Росії. Тобто, українці змушені були воювати у протиборчих арміях. У 1915–1918 роках лінія фронту, змінюючись, пролягала по території Західної Волині. Наприкінці 1915 року австрійська армія зайняла терени Володимир-Волинського, Ковельського і Луцького повітів. Австрійці створили нову адміністративну одиницю – Волинський округ з центром у Володимирі-Волинському [8, 424], де у 1915–1917 роках міським комендантом міста [3, 63] був галицький освітній і громадській діяч Гнат Мартинець [6, 1478].

У лавах австрійської армії воював утворений на основі добровольців український національний підрозділ – легіон Українських Січових Стрільців. У Волинській окрузі було створено три комісаріати УСС: Володимир-Волинський очолив Микола Саєвич, Ковельський – Дмитро Вітовський, Луцький – Михайло Гаврилко [9, 118-119]. Стрільці також займалися просвітництвом. За Російської імперії українські школи були заборонені. І саме стараннями січових стрільців уже до серпня 1916 року у Волинській

окрузі було відкрито 29 шкіл викладанням українською мовою [11, 29].

Найкоротшою виявилася доля Луцької української школи, відкритої 17 травня* 1916 року [9, 121] */*примітка: всі дати в тексті уніфіковано подані за новим стилем/*. Внаслідок контрнаступу російської армії, 20 червня 1916 року місто, а невдовзі практично і весь Луцький повіт, австрійці втратили. Росіяни ж, звісно, українську школу закрили. Володимир-Волинський і більша частина Ковельського повітів залишалися під контролем австрійських і німецьких військ до 1918 року [8, 423]. Тому Володимир-Волинська народна школа імені Т.Г. Шевченка, яку січові стрільці відкрили 20 травня 1916 року [9, 121], проіснувала до 1920 року, коли її закрила нова польська влада [8, 426].

Наприкінці лютого 1917 року у столиці Російської імперії Петрограді розпочалися виступи проти монархічного режиму імператора Миколи II. Важливу роль у цьому відіграв і запасний батальйон Волинського гвардійського полку, який підтримав петроградських мітингарів [14, 68]. 15 березня 1917 року імператор зрікся престолу. Влада перейшла до демократичного Тимчасового уряду. У Києві 17 березня постала Українська Центральна Рада, яка проголосила автономію України [29, 37]. Очолив її Михайло Грушевський, уродженець Холма (Хелма) – історичного центру волинського Забужжя [2, 221]. Того ж 17 березня 1917 року в Луцьку про детронізацію Миколи II публічно оголосив командувач Особливої російської армії [8, 432]. Відбуваються велелюдні мітинги. Під тиском громадськості, 5 травня Луцька міська управа замість представника старого режиму підполковника В. Малявчика [3, 95] затвердила міським головою шанованого у місті єврейського фінансиста Абрама Варковицького [22, 274]. І якщо міські громадські організації, а також управа і дума (виконавчий і представницький органи самоврядування) підтримували київську владу, то солдати-фронтовики російської армії – переважно петроградську [14, 70].

7 листопада 1917 року в Петрограді стався державний переворот. Владу захопили ліві радикали – більшовики на чолі з Володимиром Леніним. Вони проголосили радянську владу, як вираження «диктатури пролетаріату». У Луцьку ж більшовики створили військовий ревком, який підтримала дислокована поблизу Рожища російська прифронтowa 126-та дивізія [20, 92]. Під тиском лівих сил безпартійний А.С. Варковицький змушений був подати у відставку з посади міського голови Луцька [22, 275]. Його наступником став С. Р. Спектарев. Але й у цій ситуації Луцька міська дума в своїй резолюції від 12 листопада все одно рішуче засудила «захоплення влади» більшовиками у Петрограді [12, 72]. 20 листопада Центральна Рада

проголосила Українську Народну Республіку, поки що – в конфедерації з демократичною частиною Росії [29, 398]. На честь цієї події над будинком Луцької міської думи, з ініціативи головуючого у ній Н.І. Пінеса, було піднято жовто-блакитний український прапор, а також проведено урочисте богослужіння у Свято-Троїцькому соборі [12, 72].

26 листопада більшовики захопили найважливіші комунікації в Луцьку та проголосили про перехід влади до рук ревкому. Категорично «проти захоплення влади й порушення прав міського самоврядування фракцією соціал-демократів більшовиків» 28 листопада виступила Луцька міська дума, яка постановила направити міського голову за підтримкою до Києва [12, 73]. 30 грудня 1917 року російські фронтовики проголосили у Луцьку радянську владу. Однак Українська рада Луцького гарнізону і Луцька міська дума продовжували підтримувати Центральну Раду, яка 22-24 січня 1918 року проголосила повну незалежність УНР [8, 435].

Кілька волинян, зокрема, Матвій Данилюк [13, 55] і Остап Гаврилюк [7] із Луцького повіту, брали участь у першому бою воїнів-добровольців незалежної УНР проти червоногвардійців Радянської Росії під Крутами на Чернігівщині 29 січня 1918 року. В лютому 1918 року січові стрільці та галицький Союз Визволення України за допомогою німців і австрійців починають створювати у Волинській окрузі нові добровольчі військові формації [9, 144]. Туди зголосилися переважно українці, які перед тим воювали в лавах армії Російської імперії. Поблизу Ковеля і Голоб постали дві козацько-стрілецькі Сині (Синьожупанні) дивізії, а поблизу Володимира-Волинського – козацько-стрілецька Сіра (Сірожупанна) дивізія, які незабаром влилися в Армію УНР [8, 441].

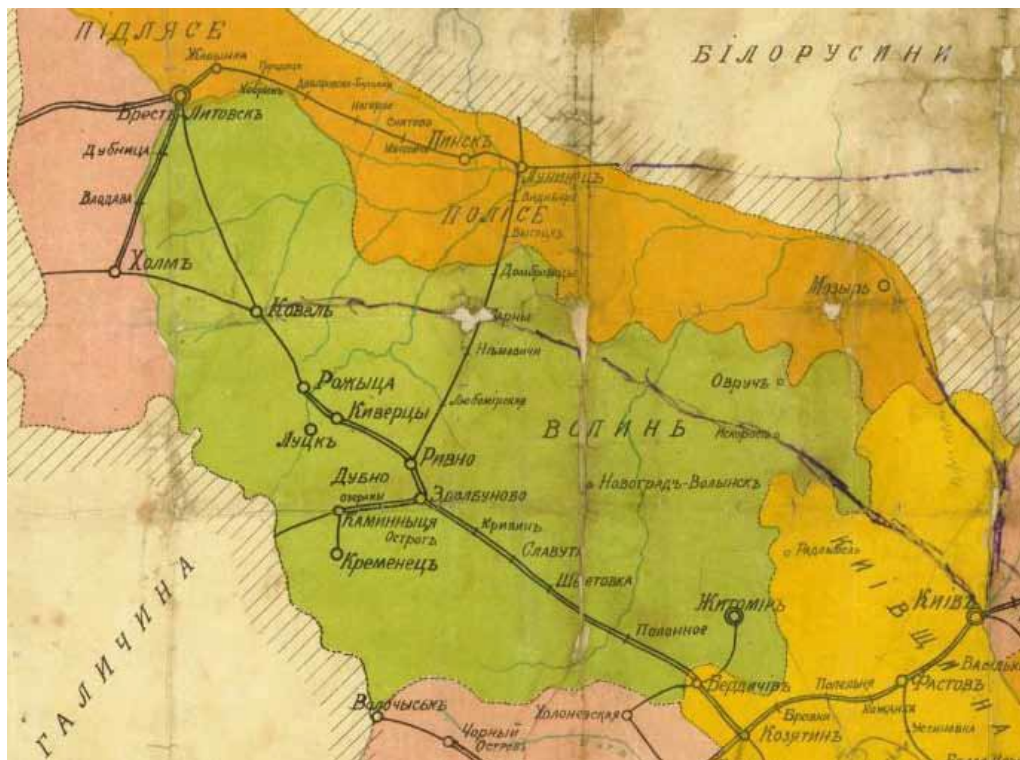
У зв'язку із захопленням російськими червоногвардійцями Києва, тимчасовими столицями УНР певний час були міста Волинської губернії Житомир (8–14 лютого і 26 лютого – 9 березня), Сарни (14–21 лютого) та Коростень (21–26 лютого) [1, 261-263]. Саме у період свого перебування на Волині уряд УНР прийняв низку важливих державних законів [8, 440]: про перехід на Григоріанський календар, про затвердження гербом тризуба, про грошову одиницю, про реєстрацію громадянства, про публічне запровадження української мови тощо [1, 261-263]. 9 лютого 1918 року в Бересті (Бресті), історично – північно-волинському місту, Центральна Рада підписала мирний договір з Німеччиною та Австро-Угорщиною, які пообіцяли надати УНР військово-політичну допомогу [30, 137]. Завдяки цьому 20 лютого в Луцьку припинилося двовладдя: німецько-австрійські війська ввійшли в місто і заарештували членів більшовицького ревкому [4, 116]. Цікаво, що у цей же день із Сарн до Маневич приїжджав (вочевидь, для перемовин з німцями) уряд УНР [1, 261].

2 березня Армія УНР при підтримці своїх нових союзників звільнила Київ, у який 9 березня повернулася Центральна Рада [1, 262-263]. 6 березня 1918 року, ще перебуваючи у Житомирі, в рамках проголошеної політики децентралізації Михайло Грушевський провів адміністративно-територіальну реформу. Було ліквідовано губернії і створено менші за розмірами землі [30, 181-182]. Володимир-Волинський, Луцький, Ковельський і північно-західна частина Дубенського повітів увійшли до землі Волинь з центром у Луцьку [16, 431].

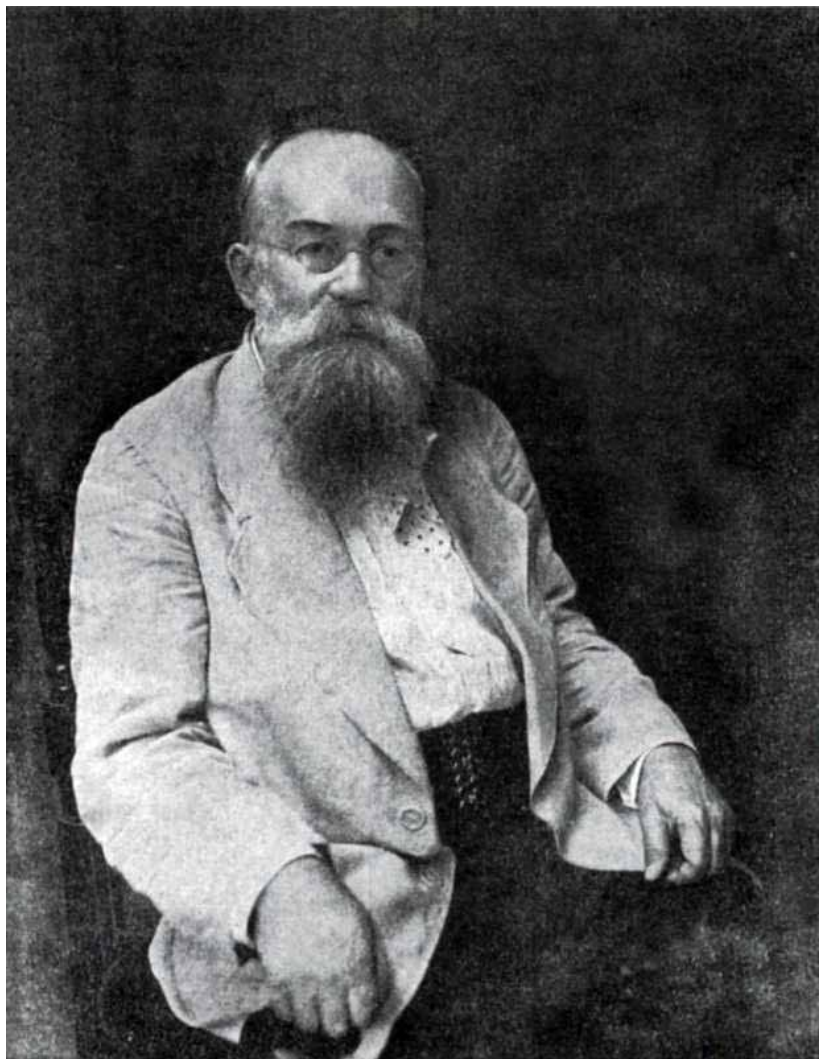
29 квітня 1918 року у Києві відбувся переворот. Праві сили розігнали соціалістичну Центральну Раду і проголосили Гетьманом Української Держави Павла Скоропадського [24, 154]. Одним з головних ідеологів українського монархізму був волинянин, уродженець села Затурці, В'ячеслав Липинський, якого призначили послом Української Держави в Австро-Угорщині [17, 11]. За Гетьманату ліквідували поділ на землі і повернули губернії, в тому числі і Волинську з центром у Житомирі [16, 431]. При цьому до Волинської губернії додали ще й південні терени Мінської губернії, де переважало українське населення, і на які, за згодою Німеччини, поширювалася влада Києва. Але 7 червня 1918 року на території цієї північно-волинської землі Гетьманат створив окреме Поліське губерніальне староство [28, 55] (нині цей регіон перебуває у складі Гомельської і Брестської областей Республіки Білорусь). Що ж до волинського Забужжя (Холмщини і Підляшшя), то попри офіційне визнання його приналежним до України, а не Польщі, Німеччина й Австро-Угорщина так і не дали Києву взяти його під свій контроль [28, 51].

У Володимир-Волинському, Луцькому і Ковельському повітах у цей час продовжувалося українське культурне відродження. 17 вересня 1918 року у Луцьку відкрилася «Просвіта», першим головою якої став Г.І. Дерев'яно [8, 458-459]. Постають нові українські школи, яких навесні 1919 року на Західній Волині функціонувало вже 443 [11, 172]. Повторно така школа відкрилася й у Луцьку [8, 456]. Розбудовували за Гетьманату й армію. Зокрема, було розпочато формування Волинського корпусу в складі двох дивізій. Перша піша Волинська дивізія складалася з Луцького, Волинського (Володимир-Волинського), Брест-Литовського (Берестейського) і Холмського полків [4, 134-135]. Безпосередньо на території Луцька формувалася III Волинська кордонна бригада [4, 137]. Окрім нових військових підрозділів Гетьманат створив і Державну варту, яка здійснювала поліцейські функції. У Волинській губернії три міста – Житомир, Рівне і Луцьк – мали своїх

начальників міських відділів української Державної варти [3, 194-195]. Однак за Гетьманату владу на теренах Волинської губернії також здійснювала і німецько- австрійська військова адміністрація [8, 450].

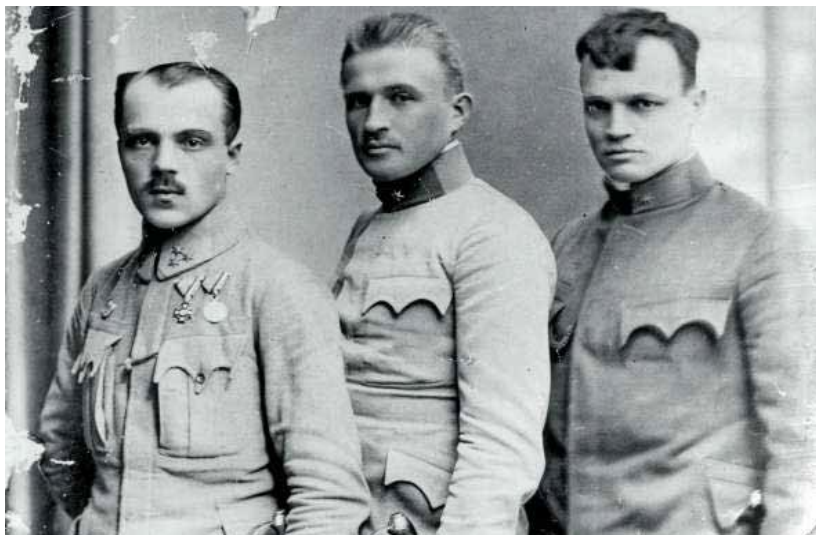

Волинська губернія. Фрагмент карти України, 1918 р.

М. С. Грушевський – Голова Української Центральної
Ради, 1917 р.

Голови комісаріатів УСС у Волинській окрузі. Зліва направо:
Д. Вітовський, М. Саєвич, М. Гаврилко, 1916 р.

Учениці Устилузької народної школи імені Івана Франка,
1916/17 рр.

Мітинг на вулиці Шосейній (нині – Лесі Українки)
у Луцьку, 1917 р.

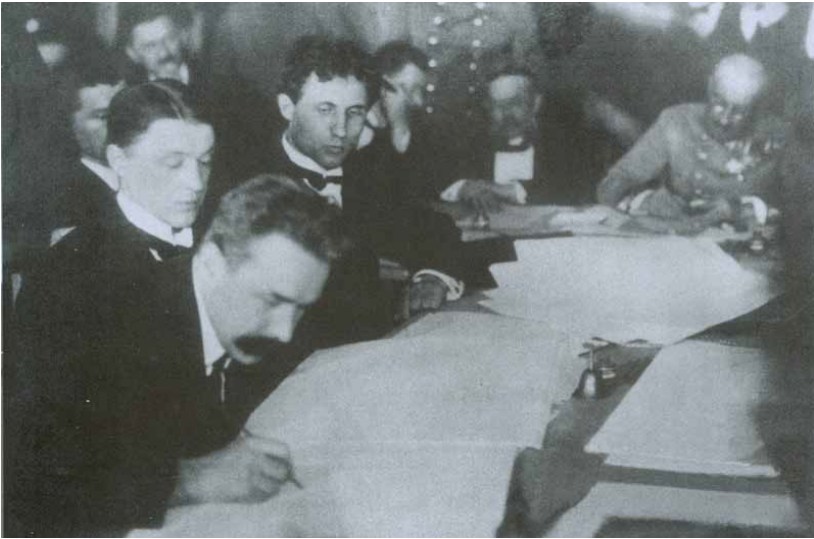
Мітинг на Замковій площі Луцька, 1917 р.

Федір Селецький – волинянин (уродженець с. Уховецьк), член Українського Генерального Військового комітету в 1917 р., занесений до списку Армії УНР під № 1.

Матвій Данилюк – воїн-доброволець Армії УНР із Волині (уродженець с. Ватин), учасник бою під Крутами 29.01.1918 р.

Підписання делегатами УНР М. Левитським, О. Севрюком та М. Любинським Берестейського мирного договору, 9.02.1918 р.

Маневицький вокзал, на який приїздили члени уряду УНР 20.02.1918 р.

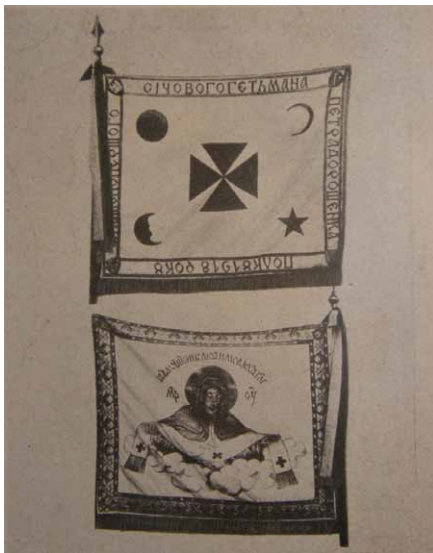
Воїни I стрілецько-козацької Синьої дивізії, 1918 р.

Старшини козацько-стрілецької Сірої дивізії з австрійськими офіцерами, 1918 р.

Синьожупанники зі своїм дивізійним прапором, 1918 р.

Прапор I стрілецько-козацької Синьої дивізії, 1918 р.

Сірожупанники у Володимир-Волинській народній школі імені Т. Шевченка, 1918 р.

Гетьман П. Скоропадський оглядає стрілецько-козацьку Сіру дивізію, 1918 р.

Воїни Волинського корпусу Армії Української Держави,
1918 р.

Воїни Армії Української Держави у Маневичах, 1918 р.

Українські військовики та їхні родичі у Турійську, 1918 р.

Жителі Володимир-Волинського, 1918 р.

Штаб Володимир-Волинського бойового загону Дієвої Армії
УНР у Горохові, 1919 р.

Січові стрільці у Луцьку. В центрі сидить їхній командир,
полковник Є. Коновалець, 1920 р.

О. В. Осецький – генерал-хорунжий Дієвої Армії УНР,
який командував Холмським (Волинським)
фронтом у 1919 р.

В. П. Оскілко – волинський отаман, який здійснив
спробу державного перевороту в тимчасовій столиці УНР
Рівному 29.04.1919 р.

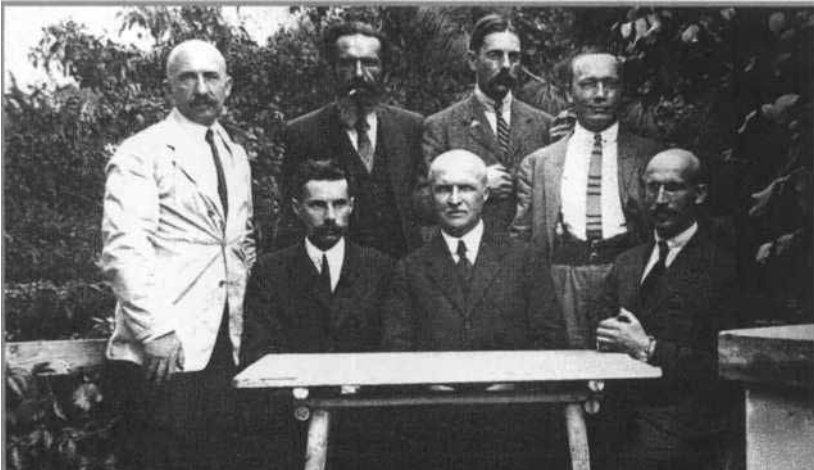

Львiцькi бони. Аверс банкноти номiналом у 10 грн., 1919 р.

Львiцькi бони. Реверс банкноти номiналом у 6 грн., 1919 р.

На еміграції: В.Липинський і П.Скоропадський (сидять у центрі) серед членів Українського союзу хліборобів-державників, 1921 р.

Старшини II Волинської стрілецької дивізії Дієвої Армії УНР, 1921р.

Воїни Волинської Повстанської Армії, 1922 р.

Григорій Степура (разом із сім'єю) – член Центральної Ради.
Один з провідників української громади Луцька
у 1920-х – 1940-х рр.

Сергій Тимошенко – міністр шляхів уряду УНР, учасник Другого Зимового походу. Один з провідників української громади Луцька у 1920-х – 1940-х рр.

1918 року в Луцьку, за міського голови С.Р. Спектарева, випустили бони вартістю 1 і 3 карбованці [21, 66]. Ходили вони, вочевидь, і за нового (від 17 вересня 1918 року) голови – Є.А. Ясинського. У лютому 1919 року новим очільником Луцької міської управи став Г.І. Дерев'янка, за якого на початку березня 1919 року вийшли в обіг тимчасові грошові знаки вартістю 2, 6, 10 і 20 гривень [22, 273]. Зумовлене це було нестабільністю загальнодержавної грошової системи України. До речі, саме на луцьких банкнотах 1919 року, а не на сучасних, дизайну 2001 року 200-гривенних купюрах, вперше з'явилося зображення Луцького замку [10, 12]. Свої бони у ці роки випустили й інші міста історичної Великої Волині: Житомир, Рівне, Кременець, Ковель тощо [21, 68]. У вересні 1918 року також вийшли регіональні любомльські марки номіналом у 5, 10, 20, 25, 50 чи то українських шагів, чи то австрійських гелерів (в яких саме грошових розмірних знаках – не вказано) [28, 87].

Після поразки у Першій світовій війні наприкінці 1918 року німецько-австрійські війська покинули територію України. 14 грудня 1918 року Павло Скоропадський зрікся влади [8, 453]. Київ зайняли повстанські загони відродженої Армії УНР на чолі з Головним Отаманом Симоном Петлюрою. Новим керівним органом стала Директорія на чолі з Володимиром Винниченком. У залишений німцями Луцьк Дієва Армія УНР вступила 22 грудня 1918 року. З нагоди переходу влади до Директорії Луцька дума влаштувала урочисте засідання, а збори гласних ухвалили резолюцію: «Вітати Директорію УНР й побажати їй дальшої успішної роботи щодо зміцнення свободи та порядку на землі українській» [12, 74]. За Директорії де-юре відновили поділ УНР на землі, але де-факто, в умовах оборонної війни проти Росії і Польщі, нові органи влади у них не було сформовано. 19 жовтня 1919 року, після розпаду Австро-Угорщини, галичани проголосили у Львові Західноукраїнську Народну Республіку [1, 314-316]. А вже 22 січня 1919 року УНР і ЗУНР підписали Акт Злуки [5, 441].

На зламі 1918–1919 років Володимир-Волинський бойовий загін Дієвої Армії УНР захищав своє місто від підрозділів Війська Польського. Місто неодноразово переходило з рук у руки, але в середині січня його захопили поляки [23, 15]. 21 січня 1919 року в ході наступу Дієва Армія УНР визволила від поляків Володимир-Володимир-Волинський і Турійськ [4, 159]. Таким чином, наступного дня майже вся Волинська земля святкувала Акт Злуки (Соборності). Потому Володимир-Волинський і Ковельський повіти знову займає то одна, то друга армія. 26 березня Військо Польське розбило Ковельську групу Дієвої Армії УНР та розпочало наступ. Сіра дивізія, передислокована з Житомирщини, де вона воювала проти російської

Червоної Армії, не дала полякам захопити Луцьк. Але Володимир-Волинський і Ковель українська влада остаточно втратила [4, 160].

Далі на півтори місяці українсько-польський Холмський (Волинський) фронт стабілізувався. Загальною обороною Волині від поляків керував уродженець волинського Кременця в.о. Наказного Отамана Дієвої Армії УНР Олександр Осецький [4, 160]. За тогочасним свідченням, у квітні з усього Луцького повіту «багато селян записалося доброохотно до сірожупанників» [4, 149]. У результаті Сіру (Сірожупанну) дивізію в Луцьку перетворили на корпус під командуванням волинянина, генерал-хорунжого Іллі Мартинюка [26, 270]. До міста навесні 1919 року перевели й Головну шкільну управу, яка керувала процесом військової освіти в УНР, а також чотири військові юнацькі школи (три київські й одну чугуївську) [8, 468]. Десь, імовірно, у цей же період часу в Луцьку відбулися і таємні переговори між Симоном Петлюрою і начальником Польської держави Йозефом Пілсудським. Їм так і не вдалося домовитися про мир [8, 474].

Після втрати Києва, який знову захопили російські більшовики, тимчасовою столицею УНР було Рівне (26 березня – 5 травня 1919 року), а окремі державні наради відбувалися також у Здолбунові [1, 298-300]. 29 квітня 1919 року волинський отаман, командувач Північної (Поліської) групи військ УНР Володимир Оскілко при підтримці частини військових спробував здійснити переворот [8, 466]. У Рівному він проголосив себе «Командиром збройних сил України». Але вже наступного дня корпус Січових стрільців на чолі з полковником Євгеном Коновальцем та загони петлюрівської польової варті придушили заколот. Однак ці події призвели до дезорганізації дисципліни в українській армії [8, 467]. На східному фронті розпочався наступ Червоної Армії, через що 5 травня Симон Петлюра з урядом виїхали з Рівного до волинського містечка Радзивилова (нині – Радивилів). Тут 9 травня його проголосили головою Директорії УНР, хоча фактично він керував нею ще з 11 лютого, після еміграції за кордон Володимира Винниченка [8, 467].

16 травня 1919 року Військо Польське розпочало наступ по всій лінії західного фронту, розбило сірожупанників і захопило Луцьк [4, 161]. Через цю «Луцьку катастрофу» [8, 468], 18 травня уряд УНР покинув Радзивилів та переїхав на терени Галичини [3, 246]. 7 червня 1919 року поляки створили Управління волинських повітів із центром у Ковелі, якому підпорядковувалися Володимирський, Ковельський та Луцький повіти. 9 вересня 1919 року утворено Волинський округ, адміністративні впливи якого поширюються, окрім Володимирського, Ковельського та Луцького, ще й на Дубенський, Рівненський, Кременецький, Острозький, Заславський та Звягельський повіти.

Адміністративним центром округу спочатку визначили Ковель, а з 24 листопада – Луцьк [18, 33].

Наприкінці 1919 року Любар (28 листопада – 1 грудня) і Нова Чорторія (2–6 грудня) на південній Житомирщині стали останніми волинськими тимчасовими столицями УНР. 6 грудня Симон Петлюра виїхав спочатку до волинського містечка Полонного [3, 254] (нині – райцентр на півночі Хмельницької області), а вже звідти – на переговори до Варшави. Тим часом, того ж дня основна частина Дієвої Армія УНР із Нової Чорторії вирушила в Перший Зимовий похід проти російських окупаційних військ у Центральній Україні [1, 307-308]. 7 грудня Військо Польське поблизу Нової Чорторії несподіваним наскоком захопило в полон січових стрільців, які були в ар'єргарді української армії. Їх перевели до Луцького табору для інтернованих воїнів Дієвої Армії УНР, командиром якого став полковник Євген Коновалець. Коли в середовищі українських військовополонених спалахнула епідемія тифу, саме він домігся від польської влади облаштування для них шпиталю на території Луцької тюрми біля замку. Подібний табір для інтернованих воїнів Дієвої Армії УНР поляки у 1919 році створили і в Рівному [8, 482].

Перед загрозою тотальної перемоги російської Червоної Армії 21 березня 1920 року Польща і УНР уклали Варшавський договір про військово-політичну співпрацю [8, т483]. Більшу частину українських військовополонених, зокрема і тих, які перебували у Луцькому і Рівненському таборах, поляки відпустили. 7 травня польсько-українські війська повністю зайняли Київ [8, 486]. Однак успіхи Війська Польського і Дієвої Армії УНР на антибільшовицькому фронті були нетривалими. 7 червня Червона Армія захопила Житомир, потім зайняла залишений (аби не потрапити в оточення) польсько-українськими військами Київ і продовжила своє просування на території Волині. 3 серпня 1920 року червоноармійці під командуванням Семена Будьонного захопили Луцьк, а 10 серпня оволоділи всім Волинським округом [20, 163]. Розпочався більшовицький терор. Радянська влада відновила Волинську губернію, а у її центрі, в Житомирі, створили концтабір [19, 9], який проіснував до початку 1922 року [19, 11].

Однак в ході Варшавської битви Війську Польському вдалося розбити частини російської Червоної Армії під керівництвом командарма Михайла Тухачевського. 16 серпня поляки розпочали контрнаступ, в результаті якого росіяни змушені були відступити від польської столиці [20, 171]. Однак цього могло й не статися, якби під Замостем частини Дієвої Армії УНР на чолі з полковником Марком Безручком не зупинили будьоннівців, які йшли на допомогу червоноармійцям під Варшавою [8, 488]. 13 вересня 1920 року

Військо Польське знову зайняло Володимир-Волинський, а потім Луцьк, Рівне і весь Волинський округ [15, 238]. Дієва Армія УНР, в складі якої була і II Волинська стрілецька дивізія, розвивала наступ теренами Галичини й Поділля [1, 311].

Несподівано для українців 12 жовтня 1920 року Польща і Радянська Росія підписали договір про перемир'я [11, 25]. Без підтримки поляків Дієва Армія УНР 21 листопада втратила останню контрольовану нею територію на Поділлі та відступила за річку Збруч на окуповану поляками Західну Україну. Тут «союзники» роззброїли українських військових та відправили більшість із них у табори для інтернованих [4, 177]. 18 березня 1921 року Польща і Росія підписали Ризький мирний договір, поділивши між собою землі України. Західна Україна остаточно відійшла до Польщі. 1 березня 1921 року було утворено Волинське воєводство (приблизно територія сучасних Волинської, Рівненської і північ Тернопільської областей) з центром у Луцьку [11, 25].

У 1921 році частина військовиків Дієвої Армії УНР згуртувалася, аби спробувати визволити Україну від окупантів. 17 жовтня Головний Отаман Симон Петлюра підписав наказ про початок військового походу. Командувачем Другого Зимового походу (Листопадового рейду) він призначив начальника українського Партизансько-повстанського штабу генерал-хорунжого Юрія Тютюнника [3, 270]. У ході наступу з теренів Західної України на схід найчисельніша Волинська група повстанців 7 листопада зайняла Коростень [4, 184]. Однак до Києва вона не дійшла. 17 листопада 1921 року в бою під селом Малі Міньки на Житомирщині Волинська група була розбита Червоною Армією. Частина українських бійців потрапила у полон. 21 листопада 1921 року, після відмови перейти на службу до радянської влади, 359 повстанців було розстріляно під Базаром [8, 494]. Ця битва формально вважається останньою в Українській революції.

Однак, ще й 1922 року в радянській Волинській губернії (приблизно терени сучасних Житомирської і півночі Хмельницької областей) з російською більшовицькою владою боролася Волинська Повстанська Армія на чолі з колишнім учасником Листопадового рейду Панасом Петриком [25, 41]. У Волинському воєводстві в цей же час проти польської влади діяв партизанський загін Івана Куця [20, 186], який, вочевидь, був колишнім стрільцем Дієвої Армії УНР [27, 321]. Загалом на Західній Україні у 1922 році відбулося 873 антипольські виступи [11, 57].

Варто зазначити, що саме колишні державні діячі УНР були провідниками української громади у Волинському воєводстві в 1921–1939 роках. У Луцьку, зокрема, за II Речі Посполитої, жили член Центральної Ради

Григорій Степура, міністр шляхів уряду УНР Сергій Тимошенко, міністр рільництва УНР Олександр Ковалевський, головний капелан Дієвої Армії УНР у чині генерал-хорунжого Павло Пашевський, генерал-хорунжий і один з командирів гайдамаків Дієвої Армії УНР Олекса Алмазов та багато інших діячів Української революції.

У 1941–1943 роках на Волині діяла партизанська військова формація УПА–«Поліська Січ» отамана Тараса Бульби-Боровця, яка декларувала відновлення влади еміграційного уряду УНР, та яку допомагали створити саме офіцери колишньої Дієвої Армії УНР. До 1946 року на горищі Луцького кафедрального Свято-Троїцького собору переховували частину урядового архіву УНР [15, 238]. Останній же Президент УНР в екзилі (еміграції) Микола Плав'юк 24 серпня 1992 року офіційно передав усі державні регалії уродженцю Рівненщини, першому Президенту України Леоніду Кравчуку.

1. Верстюк В., Дзюба М., Репринцев В. Україна від найдавніших часів до сьогодення: Хронологічний довідник / В. Верстюк та ін. – Київ: Наукова думка, 1995. – 688 с.
2. Грушевський М. Автобіографія, 1926 р. / М. Грушевський // Великий Українець: матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського / упор. А. Демиденко. – Київ: «Веселка», 1992. – С. 220–240.
3. Дем'янюк О. Військово-політичні аспекти розвитку Волинської губернії у 1914-1921 роках: монографія / О. Дем'янюк. – Луцьк: «Твердиня», 2011. – 320 с.
4. Дем'янюк О., Пасюк І. Воєнна історія Волині: Т.3: 1914–1923 / О. Дем'янюк, І. Пасюк. – Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2015. – 280 с.
5. Директорія, Рада Народних міністрів Української Народної Республіки: Документи і матеріали. Т.2 / упор. В. Верстюк. – Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – 744 с.
6. Енциклопедія українознавства. Т.4 / гол. ред. В. Кубійович. – Львів: книжкова фабрика «Атлас», 1994. – 1600 с.
7. Жарчинська О. За бій під Крутами волинянин через 26 літ опинився у тюрмі / О. Жарчинська // Вісник+К. – Луцьк, 2007. – 26 січня. – №4 (564).
8. Киричук М. Волинь – земля українська / М. Киричук. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2000. – 508 с.
9. Коваль Р. Михайло Гаврилко: і стеком, і шаблею: історичний нарис / Р. Коваль. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2012. – 472 с.
10. Кравець А., Лис С. Грошові одиниці періоду Української революції / А.Кравець, С. Лис. – Луцьк: Луцький педагогічний коледж, 2012. – 44 с.
11. Крамар Ю. Західна Волинь 1921–1931 рр.: національно-культурне та релігійне життя / Ю. Крамар. – Луцьк: Вежа-Друк, 2015. – 404 с.
12. Крамар Ю. Суспільно-політичні процеси на території Західної Волині в період Української революції 1917–1921 рр. / Ю. Крамар // Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. Т.5. – Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2010. – С. 71–76.
13. Криштальський А. Національно-визвольний рух опору на Горохівщині: Історико-краєзнавче дослідження / А. Криштальський. – Луцьк: Надстир'я, 1994. – 72 с.
14. Лис С. 17 березня: 100 років від дня створення Української Центральної Ради (1917) / С. Лис // Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2017 рік / ред.-упор. Є. Ковальчук, А. Понагайба. – Луцьк: Терези, 2016. – С. 68–72.
15. Лис С. Про братське поховання та пам'ятник полеглим під час радянсько-польської війни 1920 року у місті Луцьку / С. Лис // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ратнівщина

в історії України та Волині: матеріали ХЛІ всеукраїнської іст.-краєзн. конф.: Науковий збірник. – Луцьк, 2012. – С. 237–239.

16. Лис С. Про визначення дійсної дати створення Волинської області як адміністративно-територіальної одиниці найвищого рівня / С. Лис // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина у світовій та українській історії: Науковий збірник. Випуск 53 / упор. А. Бондарчук, А. Силюк.* – Луцьк: Вежа-Друк, 2015. – С. 430–432.

17. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму / ред. Я. Пеленський. – Філадельфія – Київ: Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського, 1995. – 471 с.

18. Малеончук Г. Суспільно-політичний, соціально-економічний та культурний розвиток Луцька у міжвоєнний період (1919–1939 рр.): Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / Г. Малеончук. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2015. – На правах рукопису. – 250 с.

19. Моранець В. Все для народу: концтабори 1919–1922 років / В. Моранець // *Пам'ятки України: історія та культура.* – Київ, 2017. – січень. – №1 (233). – С. 6–11.

20. Оксенюк Р. Нариси історії Волині: соціально-економічний розвиток, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939) / Р. Оксенюк. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1970. – 276 с.

21. Пасюк І. Грошовий обіг на Волині / І. Пасюк. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2008. – 140 с.

22. Пушкар Н. Луцька грошова емісія 1919 року / Н. Пушкар // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Луцьк в історії Волині та України: матеріали ХХХV міжнародної іст.-краєзн. конф.: Науковий збірник.* – Луцьк, 2010. – С. 273–277.

23. Річинський А. Бої за Володимир-Волинський / А. Річинський // *Літопис Червоної Калини.* – Львів: видавництво «Червона Калина», 1930. – Липень-серпень. – Ч. VII–VIII. – С. 14–16.

24. Скоропадський П. Спогади / П. Скоропадський. – Філадельфія – Київ: Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського, 1995. – 495 с.

25. Тинченко Я. Нескорена Волинь / Я. Тинченко // *Український тиждень.* – Київ, 2013. – 2-8 серпня. – №31 (299). – С. 40–43.

26. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії УНР (1917–1921). Книга I / Я. Тинченко. – Київ: Темпора, 2007. – 536 с.

27. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії УНР (1917–1921). Книга II / Я. Тинченко. – Київ: Темпора, 2011. – 424 с.

28. Трембіцький В. Позиція Великої Волині в Українській державі 1918 року / В. Трембіцький. – Вінніпег – Нью Йорк: Інститут дослідів Волині, 1993. – 110 с.

29. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Т.1 / упор. В. Верстюк. – Київ: Наукова Думка, 1996. – 591 с.

30. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Т.2 / упор. В. Верстюк. – Київ: Наукова Думка, 1997. – 424 с.

Управління культури Волинської облдержадміністрації
Волинський краєзнавчий музей

Науково-популярне видання

Сергій Володимирович Лис,
провідний науковий співробітник
Волинського краєзнавчого музею

Волинь
в Українській революції 1917–1921 років:
передумови, перебіг подій,
наслідки

Науково-методичні матеріали

Друкується в авторській редакції.

Підписано до друку 05.04.2017 р.

Формат 84x60 1/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Minion Pro,
Academy STT.
Наклад 300 прим. Ціна вільна. Замовне.

Друк «Терези», ФОП Сікачова Л. В.

Л 63 Лис С. Волинь в Українській революції 1917–1921 років: передумови, перебіг подій, наслідки.
Науково-методичні матеріали. – Луцьк, 2017. – 28 с.

У виданні висвітлено внесок Волині в Українську революцію 1917–1921 років. Викладено історію становлення в роки революції нових українських органів влади на Волині загалом і у місті Луцьку зокрема. Подано перелік тих волинських міст, які у 1918–1919 роках виконували функцію тимчасових столиць УНР. Простежується зміна територіально-адміністративних утворень із назвою Волинь при різних владах і дається визначення історичному поняттю Великої Волині, яке побутувало 100 років тому. Розповідається про українські військові формації, які постали саме на Волині, висвітлюється історія їх участі в оборонній війни Армії УНР проти російської Червоної Армії і Війська Польського. Представлені фотографії волинянин, які приймали активну участь у розбудові УНР і Української Держави П. Скоропадського.

Видання розраховане як для науковців, викладачів історії, музейних працівників і краєзнавців, так і для широкого загалу читачів.

УДК 94(477.82)''1917/1921''
ББК 63.3 (4 УКР – 4 ВОЛ) 61